

többnyire, a „szélesebb” olvasóközönséghez szól, s ezért igyekszik könnyedén, olvasmányosan fogalmazni. Ez a „laza” stílus azonban olykor nyilvánvalóan a felületesség, a gyors munka következménye, máskor meg a kategorikus ténymegállapítás elkerülését szolgálja. Végülis eldönthetetlen, hogy a „fő koncepció”, az „oldott stílus”, a nézetek kidolgozatlansága, vagy épp elleplezése áll-e az olyan zavaros megfogalmazások mögött, mint: „...a gyökeres reformokat csakis fokozatosan lehet elfogadtatni és megvalósítani” (49. old.); vagy: „...a különböző szintű politikai vezetés legnagyobb tömegében úgyszólván általános érvénnyel élő szocializmuskép. .” (93. old.) stb. Egyértelműen csak a stilbravúr javára írhatóak viszont az olyan megállapítások, mint: „a hidegháború felengedett” (411. old.), vagy: „Az adatok egyértelműen bizonyítják, hogy nem valamiféle túlzott habzsolás vette kezdetét” (203. old.) stb.

Berend könyvének számos részlete, az 1957. évi reformtervekkel, az iparosítással foglalkozó fejezetek, az életszínvonalpolitikát tárgyaló rész egyes megállapításai reális képet festenek, jól használhatóak s az eddigi publikációkhoz képest számos új elemet is tartalmaznak. Ettől azonban a fő mondanivaló nem válik igazzá, s a tagficamító mutatvány sem művészetté.

ADA* PÁL

ÉS MI MOST HOL VAGYUNK?

Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk?” Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 203 old.

Csengey Dénes könyvének címére – amely persze idézet, egy Cseh Tamás–Bereményi Géza-dal szövegéből – kérdez ez az ismertetés, és nemcsak a címe. Csengey a népszerű (?) Cseh–Bereményi szerzőpáros művészi útjáról, sikerük „titkáról” írt tanulmányt. Könyve a Magvető Kiadónál jelent meg, a „Gyorsuló idő” sorozat darabjaira megtévesztésig hasonló küllemmel, de a sorozaton kívül. Tegyük hozzá: olcsón, 11 forintért volt kapható, amíg adták. Aztán elfogyott. A sikere, úgy hírlik, nagy.

A könyv sikerének a „titka” azokban a fejtegetésekben lehet,

ahol Csengey megkísérel *politikai-társadalmi elemzést adni a hatvanas évek ifjúságáról*, hogy mintegy elhelyezhesse voltaképpen tárgyát, a Cseh–Bereményi-dalok (műsorok) fellépését, és hatásukat a közönségre. Ámbár lehet, hogy fordítva áll a dolog: a hafás-mechanizmusa inkább az, hogy „hű, de ügyes ez a Csengey, micsoda kemény történeti-szociológiai elemzést adott itt el Cseh Tamás ürügyén”. Saját ügyességéről a szerző alighanem maga is így vélekedhet.

Ez eddig nem is baj. Végül is szinte közömbös, hogy minek az ürügyén sikerül megfogalmazni és közkinccsé tenni alapos és szókimondó társadalmi-történeti eszmefuttatásokat. A baj ott kezdődik, amikor az ürüggyel egybeszótt műben az olvasó elsősorban az intellektuális „hadicselt” veszi észre és értékeli. (Például olyanokat, hogy a szerző nem nevezi ellenforradalomnak 1956-ot, vagy hogy emlékeztet rá: Csehszlovákiában 1968-ban történt valami, és persze keresetlen szavakkal ecseteli az ötvenes évek közállapotait.) S a baj ott folytatódik, amikor a kiszólásértékű passzusokon túl az olvasó nem talál semmit. A mű tudniillik ártalmatlan, társadalomkritikája óvatos duhajkodás, elemzései hamisak, követelései semmitmondóak és avított illúziókban gyökereznek. Így aztán éppen alkalmas arra, hogy egy jobb sorsra és jobb olvasmányokra érdemes értelmiségi és főiskolásegyetemista réteg társadalomkritika iránti igényét, a tolerálhatónak tartott mértékben és alapjában lojális módon, ideig-óráig kielégítse. Csengey mindezt tökéletesen – bár bizonyára nem tudatosan – szállítja ebben a könyvben. Sikere kétes siker.

Cseh Tamás dalairól itt nem beszélünk – műsorai kétségkívül műalkotások, minőségük inkább jó, mint gyenge, de megítélésük, végső soron, ízlés dolga. A recenzens hallotta már dühösen szapulni is ezeket a dalokat (éppen az „áru” kommercializálódása okán, és éppen egyetemistáktól), és hallotta persze magasztalni is őket. „Valamit” ezek a dalok minden bizonnyal kifejeznek, és itt nem ennek a valaminek az esztétikai kibontása a dolgunk. Elég leszögezni, hogy ez a dalok, versek *esztétikai* elemzésének feladata lehetne – azaz, mint minden lírai műalkotáshoz, ezekhez a dalokhoz sem szerencsés tisztán *szociológiai* szempontokkal közelíteni.

A könyvnek persze nem a hibája, hanem a tárgya az, hogy esztétikai elemzés helyett a szociológiai elemzésre koncentrál.

A hiba másutt, a választott gondolatmenet logikáján belül van.

Csengey nagyon igyekszik elkerülni a „nemzedéki viták” értelmetlen kategóriáit és definícióit. Úgy határolja el magát ezektől, hogy következetesen idézőjelbe helyezi főszereplőjének megnevezését, a „nemzedék” és a „hatvanasok” kifejezést. Mindkét szó azt a korosztályt jelöli, amely – ha jól számolunk – a hatvanas években volt kamasz, azaz mostanság a harmincas éveiben jár. Az elemzés állítása tulajdonképpen az, hogy a szóbanforgó korosztály nem is volt soha egységes nemzedék; a hatvanas évek után mindenesetre elemeire szakadt, különböző utakon indult el, és csak nosztalgikus visszavágyódása mutatja – hamisan – valamely egy-célú, egy-ízlésű generációs közösségnek. Ez a hamis látszat abból keletkezett, hogy a hatvanas években számos alapvető társadalmi feszültség nemzedéki szembenállásként jelent meg és artikulálódott. A kemény nemzedéki önbírálatnak szánt gondolatmenet közben Csengey azonban némi rokonszenvet is érez „hőse” iránt: a hatvanas évek *elejének* ifjait még egységes „beat-nemzedéknek” látja, a magyar beat-ben valaminő nemzedéki öndefiníálás és önkifejtés *lehetőségét* véli felfedezni (ami aztán, persze, nem vált valósággá). Már a hatvanas évek *közepéről* visszanezve is így fogalmaz: „A régi nagyszerű közösség elveszett...” – egy szóval, nosztalgia is átszővi a visszatekintést. E rokonszenvből azután a még fiatalabbak, a „hetvenes” évtized ifjai már nem kapnak. A generációs feszültségekben kételkedő, azokban másféle ellentmondásokat sejtő szerző itt generációs *különbséget* állapít meg, egyértelműen a „hetvenes”, fiatalabb nemzedék rovására. Így lesz a könyv a mai fiatalok denunciálásába torkolló veterán-émlékirat, végső tartalmában pedig körülbelül annyira közérdekű, mint a „fényes szelek nemzedékeként” ismert néhány értelmiségi nárcisztikus panaszai arról, hogy Rákosi sokat hazudott. És, különös módon, még a politikai előjel is ugyanaz.

A lehangoló végeredményhez hazug premisszákon, tévedéseken, tudatlanságon és denunciáló értékeléseken keresztül vezet az út. Lássuk az állomásait:

1. *Ferdítések*: A csalárdság mindjárt a könyv legelején, a kiválasztott, ma a harmincas éveiben járó nemzedék megnevezésében megjelenik: „Arról a generációról (van szó), amelynek élete szinte teljesen egybeesik a huszadik század (s talán az

egész emberiség) legnagyobb történelmi átalakulásának korszakával, a szocializmus Európa-méretű áttörésével, és amely generáció ugyanakkor mégis azt vallja, hogy történelmi szélárnyékban nevelkedett, s él mindmáig, vagyis azt, hogy a történelem mércéjével mérve léte jelentéktelen, elhanyagolható, sőt kérdéses.” (10. old.)

Figyelem, tehát hol vagyunk: a huszadik század (sőt, talán...) legnagyobb történelmi átalakulásának, a szocializmus (!) Európa-méretű áttörésének korában, amikor az ifjaknak (illetve bizonyos, kopaszodó és lassanként hízásnak indult ifjaknak) legfőbb bánatuk, hogy mégis (!!!) történelmi szélárnyékban élnek – bizonyára mert *szelesebb* történelmi időket óhajtanának. S ezzel máris megcsendült az alaphang; ez a két tézis a kiindulópont. Csakhogy ezek vajmi kevésbé különböznek a jelen rendszer ideológikus önképétől: eszerint *is* a szocializmus sorozatos győzelmeinek korszakát éljük, az ifjúság pediglen természeténél fogva heves, cselekvőkész, sőt, egyenesen forradalmi. Csengey – enyhén szólva – behízsgálóan lojális eszmei alaptételei aztán a továbbiak tendenciáját is megadják.

Hogy Kelet-Európában éppenséggel nem valamiféle világtörténelmi áttörés, hanem alkalmasint egy fejlődési zsákutcába jutás tanúi és átélői vagyunk, ami legfeljebb mint szédelgés nevezhető történelmi léptékűnek, azt most nem taglaljuk. Valószínűsítjük. De létünk még erről az álláspontról szemlélve sem jelentéktelen. (Nem is kérdéses – élünk.) *Nekünk* nem az. Hogy történelmi „mérce” milyen, azt nem tudhatjuk – mindenesetre kevésbé forszíroznánk e mérce alkalmazását, mint Csengey Dénes teszi. Mert gőghöz vezet.

A mai harmincasok után egyetlen vonatkozásban valóban fontos generációs váltás történt: ez volt az *utolsó* (és, évtizedekben mérve, legfeljebb a második) olyan nemzedék, amely ideig-óráig még elhitte a hivatalos szocializmus-önképet, s amelyre hatott még az iskolai nevelés vulgár-marxizmusa, abban egyebek között a magyarországi szocializmus, vagy a forradalmiság, a kollektivizmus és hasonlók értelmezése. Hatott rájuk, és egyes (értelmiségi) csoportjaik a maguk rossz közérzetét, elégedetlenségeit eleinte éppen erre a hatásra vonatkoztatva fogalmazták meg. Azóta már ez a nemzedéki csoport is tudja, hogy másról van szó, hogy egyéni vagy közös feladataikat és kilátásaikat nem érdemes „a legjobb

szocializmus” ködképével szembesítve keresniük. És a fiatalabbak nem korosabbak, hanem elfogulatlanabbak és – mondjuk ki okosabbak e letűnt tévhit, a kalandor forradalmiság, az ideológiai szélhámosság átélésének emléke *nélkül*. A generációs határ tehát létezik, de persze nem a beat (mint társadalmi alternatíva!) nagyszerű lehetőségei meg a disco/punk/konzumálás/elvtelen beilleszkedés stb. között, hanem egészen másutt. Hátrányai is vannak az iskolai nevelés dezideologizálódásának, a tömegkultúra manipulált modernizmusának és (más szálain) tradicionalizmusának, de *ezeknek* a balos hiteknek (tévhitnek és téveszméknek) az elmaradásáért nem nagy kár. A becsapottság fölötti rossz érzéseket pedig szemléljük együttérzéssel – de magát a hazugságot, amely a megcsalathoz vezetett, nem.

Csengey egyúttal bagatellizálja is, amikor nemzedékivé szűkíti a balos hazugságokkal való meghasonlást. Mert mit is tapasztalt kedvenc „nemzedéke”, amikor befejezte iskoláit, és kilépett a felnőtt életbe? „Az ötvenes években elsajátított paneligazságok a valóság első érintésére összedőltek, a társadalom... egyszerűen nem állta ki a szembesítést az önmagáról alkotott s e generáció számára mindenekfölötti igazságként sugallt ideálképpel. Az az egészen természetes tény, hogy a világ nem tökéletes, így súlyosbodott általános döbbenetté.” Aztán hozzáteszi: „S mindezt éppen akkor, amikor társadalmunk többi generációja számára egy kétséget kétségre halmozó, tudathasadásos korszak után végre lehetővé vált (vagy kezdett lehetővé válni) a szocializmussal való önkéntes azonosulás.” (22.–23. old.) Hogy ez utóbbi kitétel a „kádárizmus” egyenes apológiája, még hagyján. (Sohse aranylott ez a kor fényesebben, mint éppen a hatvanas években, a kollektivizálás és az amnesztia után!) De hogy az, akinek a húsz év előtti vagy a mai hazai „szocializmus” nem tetszik, azzal volna békétlen, azzal a „természetes ténnyel”, hogy *a világ nem tökéletes?*

2. *Tévedések*: Tévedés természetesen, hogy a „hatvanas” generáció, akár csak ideig-óráig, egységes nemzedék lett volna. Ezt a tézist a könyvben a nemzedék tagjainak „a beatben” való egybeolvasztása igyekszik hitelesíteni. Az „...ott ám mindenki haver volt...” lehet kellemes személyes (talán megszépített) emlék, de a filozófia-szakos egyetemisták akkortájt sem söröztek együtt rendszeresen a pesterzsébeti cigányokkal, s nem ugrottak „le”

Zalaegerszegre megnézni, mi újság a lakatosnak tanuló srácokkal. „Az ifjúság” szociális tagoltsága épp oly erős volt, mint tíz évvel később, vagy tíz évvel korábban. Igaz, hogy *szórakozás közben*, a beat-zenekarok koncertjein, csakúgy, mint a mozikban, létrejött bizonyos szociális keveredés – de hát mikor nem? És mit bizonyít ez? Nem beszélve azoknak az *életkor*-csoportoknak az elkülönüléséről, eltérő életformájáról (és szórakozási formáikról), amelyeket a szépítő távolból Csengey oly nagyvonalúan és tágkeblűen együtt lát. Még két szomszédos gimnázium fiúnövendékei is előszeretettel püfölték egymást a zenés szórakozóhelyek előtt; de hogy mit kaptak olykor a kerület munkás-ifjúságától, arra rosszabb emlékezni, mint Csengey hinné. Ne feledjük – amiről egy árva szó sincs a könyvben –, hogy az új zenére eleinte és mindezekelőtt *táncolni* gyülekezett az akkori ifjúság. És hát próbáltál volna „lekérni” egy jól rokizó cigánylányt! Mivel pedig a beat lassanként az egész országban elterjedt, nem három, hanem több száz zenekar között lehetett válogatni; sokféle zene sokféle közönsége alakult ki. *Egyes* zenekarok körül (akár a futballcsapatok körül) kialakulhattak mozgalom-kezdemények, de „*a beat*” körül (ld. nemzeti válogatott) aligha. Széthúzott a magyar, barátaim, mint századok óta annyiszor.

Súlyosabb tévedés, amelyet az előző azonban eleve hiteltelennít, a sokat emlegetett „történelmi szélárnyék” állítólag kollektív, rosszkedvű nemzedéki érzete. Ha a „hatvanasok” és velük a többi nemzedék nem sétáltak volna bele a generációs konfliktus zsákutcájába, írja Csengey, akkor „...valószínűleg nem térült volna a korosztályi harc tévútjára a „nemzedék”, valószínűleg eljutott volna az önmegvalósítás és a világalakítás igazi küzdőteréig, kivívta volna a maga számára az érvényes és szilárd szemléletű társadalomlátást s ezzel a cselekvő azonosulás lehetőségét” (24. old.). Avagy: „Ők (ti. a „hatvanas” nemzedék *értelmiségi* tagjai) élték, éltek meg tudatosan a történelemformáló érvényű cselekvés szükségességének és lehetetlenségének ellentmondását, ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy ezen ellentmondások csak az ő sorsukat jellemzik.” (104. old.) Ez utóbbi helyen félig-meddig visszavéteik a rosszkedv nemzedéki tágasságának tétele; már csak az ifjú értelmiség reprezentálja komoran.

Ami hiányzik tehát: „*az önmegvalósítás és a világalakítás igazi küzdőtere*”, „*a történelemformáló érvényű cselekvés*”.

Alább nem adjuk, így aztán boldogtalanok vagyunk. Nem nehéz itt észrevenni azokat az úntig hallott sztereotípiákat, amelyek szerint az ember – ugyebár – maga formálja történelmét, s ez mindjárt cselekvéseinek legfőbb mozgatója is (mást se akar, mint a világot alakítani). Mindez főként az ifjúság gondja, akinek a közösség meg a forradalom a legfőbb óhaja, s aki meg akarja forgatni a világot, annak... stb. Nem egyebek ezek az állítások, mint néhány fejlődéslélektani közhely „bolsevizált” változatai: a késő-kamaszkor és az ifjúkor közösségalkotó igénye és képességei, tanulási készsége, érzelmi és intellektuális nyitottsága tágíttatnak ki vehemens, radikálisan baloldali, történelemformáló ambíciókká. Hiszen ez a (magyar) ifjúság a szocializmus ügyében (volt) oly türelmetlen, hogy már annak békés konszolidációja is frusztrálja. A dolog csöppet sem új; elég emlékeztetni két, a hatvanas években készült magyar filmre, az *Álmodozások korára*, és a *Szemüvegesek-re*. Ezek a filmek az *akkor* húszas, illetve harmincas éveikben járó értelmiségiek toporgásáról és meghasonlottságáról szólnak, az adott pillanatban viszonylag hitelesen, de ma már valószínűleg nézhetetlen módon. A Csengey által rajzolt nemzedéki arckép tehát részint túláltalánosít (a nemzedék értelmiségi tagjairól az egész korosztályra), részint ebben is csupán folytatja az *előző* korosztályokról, mint a rendszer által nevelt ifjú felnőttokról! már korábban elősorolt nyavalygásokat. Ifjúság-képe így nem generáció-specifikus, hanem „rendszer-specifikus” – annak avuló bolsevik ábrándja értelmében. Mellesleg az irodalmi előkép alighanem – amúgy jobb sorsra érdemes – import: a nemzedék-rajz vagy hangulat-rajz igencsak emlékeztet az orosz irodalomban a múlt században megszületett magányos hős-típusra, a jellegzetes (és jellegzetesen fiatal) „felesleges emberre” (lisnyij cselovjek). Csakhogy, ha jól következtetünk, emez újabb busongók életét nem a Nyikolajevszkaja era, hanem a Kádár-korszak félreértett lényege keseríti meg; nem hagyja őket a saját fejük után menni, miszerint SOCIALIST REVOLUTION NOW!

3. A szerző *tudatlanságát* ezek után nem is nagyon érdemes a fejére olvasni. Aki a magyar beat történetéről tágabb ismeretekhez kívánna jutni, mert nem éri be az Illés, az Omega és a Metró említésével (!), elolvashatja például Sebők János mérsékelten eredeti, de informatív új kötetét (Magyar-rock I). Akit pedig szociológiai-történeti elemzésben érdekelne Csengey témája, sőt annak

előzményei is, annak Losonczy Ágnes kitűnő tanulmányát, a *Zene – ifjúság – mozgalom* című könyvet ajánlhatjuk. (Megjelent a Zeneműkiadónál, 1974-ben.)

4. *Denunciálásban* aztán nincs hiány Csengeynél. A kritikai esszé szerzője tudniillik mindenekelőtt elhatárolja magát. Egyetlen jelzős szerkezettel helyezi el például a magyar társadalomban zenei kultúránk legproblematikusabb termékeinek, a magyar nótáknak a kedvelőit: ők (a?) *részeg bolondok*. Csúnyán megkapja a magáét Bródy János és Adamis Anna is – egyikük sem Petőfi Sándor. Az *ellenzék* zavaros indíttatású, köldöknéző hőzöngőkből és ábrándozókból áll, a fiatalabbja az *értésülések* sznob bolondja. Van aztán egy homályos fejtegetés a *vulgárszociológiáról* is. („...ha az ötvenes évek vezető tudománya a vulgármarxizmus volt, a hatvanasoké a vulgárszociológia” – 47. old.) Nem tudjuk meg, kik voltak e „vezető tudomány” képviselői, s hogy mely műveikkel csalták az ifjú beatet.

A becsmérélsből végül a legtöbb a „hetvenes” évek ifjúságának jut. Ez már koncepcionális ügy, míg az ellenzék lesajnálása csak ornamentum. Csengey olyan öregesen csepüli e nemzedék szórakozási formáit (disco), mintha hajviseletüket kifogásolná ama húsz év előtti szellemben. Ehhez viszont ismét nagyokat kell hazudni is. „E korosztályok... természetes és feszültségmentes létközegnek érzékelik a világot, melyben felnevelődtek...” – írja, de el nem árulná, hogy ezt honnan veszi. A mondatot viszont így fejezi be: „...rossz közérzetükkel ezért nem tudnak mit kezdeni.” Ha a világ feszültségmentes, honnan a rossz közérzet? A folytatás: „...ezek a 'jól megfestett' hetvenesek lényegében harmóniaként vagy legfeljebb egzisztenciális, illetve intellektuális problémaként élik meg a létükben kétségtelenül ott feszülő történelmi görcsöket, azok nem alakítanak ki bennük közös helyzettudatot és közös törekvéseket” (199. old.). Az ugyebár, hogy valaki *harmóniaként*, vagy legfeljebb (?) *egzisztenciális problémaként* él át valamit, teljesen egyremegy. S a legfőbb bűn, a közös helyzettudat és a közös törekvések hiánya már el is vezet oda, hogy Csengey megvonja tőlük a legnagyobb jót, amit tökök forradalmiságában adhatna: nem méltók a *nemzedék* névre. Ezt ugyan még a dicső „hatvanasok” is csak átmenetileg és a felszínen érdemelték ki, s attól fogva – Csengey szerint – csak egy illúzió szétszéledt, hervadt katonái. Még rosszabbul áll azonban a

„hetvenesek” szénája, mert ők szociálisan tagoltabb nemzedék (ismételjük: egy fenét), és „töredezett csoportozataik közös megnyilvánulásai alapvetően, mégpedig nem is kiváráon, hanem eleve érdektelenül, mert infantilisán passzívak”. (198. old.) S ez ám az igazi obsitos szöveg: mélységesen megveti mindazokat, akik kikerülték azt, amibe ő (aktívan) belelépett.

„Nem utópiák mozgatják tehát őket, hanem vagy a szórakoztatóipar... zsbvásárának szédítő forgataga (a nagy többséget), vagy korán berögzült szakmai-egzisztenciális célok, vagy (keveseket, a fiatal értelmiségnek is csak egy vékony rétegét) az *értésülések*.” – írja e hitvány és passzív korosztályról a bölcs öreg. Itt együtt van az összes kifogás. Az lenne jó, ha utópiák mozgatnák őket (ott a „hatvanasok” példája, milyen jól jártak ők e néhai divatos motivációval). A többség csak szórakozni akar – „mert az ifjúság az ilyen: ilyen forró, ilyen édes, ilyen szilaj, csókos, ilyen törékeny?”, kérdezhetnénk Esterházy Péter szavaival. Egy szűk réteg átmegy „értésülni” vágyó ellenzékbe (lelke rajta, aki sznob – ez még a többi ellenzékít se nagyon érdekli). De a legnagyobb baj a középső kategóriával van: képzeljünk el egy nemzedéket, amelyet „korán berögzült szakmai-egzisztenciális célok” mozgatnak. Borzalom. Végtére is hol van Csengey bolsevik nemzedéki eszményétől az a fiatal, aki egy *foglalkozásban* keresné önmagát, s akit *megélhetésének* kérdése sem hagy hidegen?

A könyvet azzal a csöndes reménnyel tesszük le, hogy most jöhet vagy tíz év, míg ismét megkölti valaki a legújabb magyar veterán-sztorit. És titkon azzal: nem költi meg.

TÖRÖK* GUSZTÁV

MINDENKINEK JÓ

Tamás Gáspár Miklós: *A Szem és a Kéz. Bevezetés a politikába*. AB Független Kiadó, Budapest, 1983. 73 old.

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején egy darabig úgy látszott, hogy a filozófiának sikerül kiharcolnia a maga helyét a hagyományosan irodalmias, legfőljebb a történetírás felé nyitott,